

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, ИСТОРИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

УДК 340.12

ПРАВОВИХОВНИЙ ВПЛИВ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Аксёнова О. М.

*Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
м. Харків, Україна*

У статті розглядаються методи та принципи діяльності юридичних клінік в Україні. Визначається їхня роль у формуванні правової культури молодих спеціалістів-правників, які брали участь у діяльності юридичних клінік протягом навчання у вищому навчальному закладі

Ключові слова: правовиховна діяльність, правова культура, правова освіта, юридична клініка, консультант, безкоштовна юридична допомога, тренінги, інтерактивні методики.

Актуальність проблеми. Проблема формування високого рівня правової культури в умовах системного реформування державних інституцій в Україні сьогодні набуває пріоритетного значення.

У даному контексті особливої уваги заслуговує проблема формування правової культури юридичних кадрів різних рівнів.

За таких умов впровадження у правовиховну практику передового досвіду, різноманітних освітніх новацій без сумніву осучаснить і покращить процес формування правової культури.

Мета статті. Розглянути методи та принципи правовиховної діяльності юридичних клінік та визначити їхню роль у формуванні правової культури майбутніх юристів.

Особливе місце серед сучасних способів реалізації даного завдання займають юридичні клініки, значення яких у процесі практичної підготовки майбутніх фахівців права важко переоцінити.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Теоретичним підґрунтям для розкриття теми дослідження стали праці наступних науковців: В. Гончаренка [1], С. Молібога, Д. Павленка, Д. Брауна [7], П. Біленчука [4], С. Губарева [5] та інших.

Багато фахівців неодноразово звертали увагу на необхідність реформування навчального процесу у юридичних вузах, оскільки, як зазначає професор В.Г. Гончаренко, сучасне життя вимагає, щоб із вищих навчальних закладів виходили не ста-

жисти, яких треба знову вчити, не молоді спеціалісти, які ні за що не відповідають, а повнокровні професіонали, які відразу ж приступають до виконання передбачених дипломом про освіту й посадою службових обов'язків [1, с. 3 – 5]. На недоліки підготовки юристів за традиційною системою звертали увагу такі теоретики та практики, як П.Є. Казанський, Д.І. Мейєр, А.О. Люблінський, І.І. Янжул, Д. Бородин, Г.Ф. Симоненко та інші [3, с. 23 – 24].

Віддаючи належне внеску вказаних науковців у розробку проблеми формування правової культури юристів, доцільно зазначити, що питання впливу діяльності юридичних клінік на даний процес ще опрацьовані недостатньо. Тому метою даної статті є певна ліквідація вказаної прогалини.

На сучасному етапі розвитку демократичної, правової держави надзвичайно вагомий вплив на розвиток правової освіти та правовиховної діяльності в Україні здійснюють юридичні клініки.

Протягом останніх років було опубліковано багато статей та проведено низку наукових конференцій, присвячених діяльності юридичних клінік. Даною проблемою займаються ті, хто безпосередньо бере участь у діяльності юридичних клінік, їх організатори, керівники, консультанти.

Розглянемо вплив юридичних клінік на формування професійної правої культури майбутніх юристів на прикладі Юридичної клініки Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

Юридична клініка є структурним підрозділом Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» і була створена як база для практичного навчання і проведення навчальної практики студентів старших курсів.

У своїй діяльності Юридична клініка керується законом України «Про безоплатну правову допомогу» від 8 липня 2011 року, Статутом Національного Університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» № 592 від 3 серпня 2006 р. та Положенням «Про юридичну клініку Національного університету «Юридичної академії України імені Ярослава Мудрого», затвердженим наказом ректора Університету.

Юридична клініка є базою для практичного навчання студентів Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». А тому студенти-консультанти, приймаючи участь в її діяльності, набувають навичок професійної діяльності, навчаються застосовувати теоретичні знання на практиці, здобувають досвід роботи в юридичній сфері, що є першочерговим для кваліфікованого спеціаліста-правника.

Сучасна система освіти більше зосереджується на теоретичній підготовці, а, на нашу думку, теорія і практика мають бути врівноваженими. Під час вивчення теорії студенти пізнають основи права, а на практиці вчать застосовувати їх. Для того, щоб студент міг реалізувати свої знання, застосувати їх на практиці, існує певна форма діяльності: надання консультацій, юридичної допомоги фізичним особам. Перехід до Болонської системи освіти ще раз підкреслює необхідність і важливість практичної діяльності: багато часу надано на самостійну підготовку, який можна використати на поглиблення як теоретичних, так і практичних знань.

На юридичних факультетах багатьох країн світу викладання правової теорії в аудиторіях поєднують з «клінічною освітою», центром розвитку якої є юридичні клініки. На сучасному етапі впровадження в Україні Болонського процесу особливе значення має перегляд національної системи вищої освіти відповідно до європейських стандартів.

Як зазначають науковці, існують різні засоби професійно спрямованого навчання, котрі дозволяють моделювати елементи професійної діяльності юриста. До них можна зарахувати: навчальні судові процеси, ділові ігри, участь у роботі юридичних клінік, консультування, ведення інтерв'ю та переговорів, розв'язання задач, дослідження фактів, організації правової роботи тощо. В процесі клінічної освіти використовуються усі з зазначених засобів практичного навчання, що підкреслює неабияку його важливість.

Розглядаючи багаторічний досвід діяльності юридичної клініки, можна з упевненістю констатувати факт наявності надзвичайно позитивних наслідків у професійній підготовці студентів-правників, які є її учасниками.

Крім того, студенти-консультанти в межах діяльності Юридичної клініки займаються правоосвітньою та правовиховною діяльністю. З метою реалізації покладених на них завдань, студенти-консультанти регулярно проводять виїзні лекції на правову тематику для школярів, студентів, соціально-незахищених категорій населення, осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі тощо, займаються розробкою та розповсюдженням правоосвітніх методичних матеріалів (буклетів, пам'яток тощо).

У 60-х роках XX ст. американська асоціація юристів (орган, відповідальний за здійснення нагляду за акредитацією юридичних навчальних закладів) запропонував американським школам права розглядати клінічну освіту у формі Street Law – вуличне право. Програма Street Law – це клініка з відсутністю живого клієнта, себто така, що спрямована на навчання широких верств населення. Тобто Street Law є програмою правоосвітньої діяльності юридичних клінік.

Правоосвітня діяльність – це комплекс освітніх та правовиховних заходів, метою яких є підвищення і поглиблення знань з правознавчих навчальних дисциплін, та подальше використання правових знань для моделювання бажаної для держави схеми поведінки.

Основні завдання правоосвітньої діяльності:

- підвищення і поглиблення знань населення з правознавчих дисциплін;
- формування правової культури громадян;
- виховання громадян у дусі дотримання й поваги до принципів верховенства права, справедливості і людської гідності;
- виховання громадян у дусі нетерпимого ставлення до антисуспільних проявів.

Правоосвітньою діяльністю в межах Юридичної клініки Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (надалі – Юридична клініка) займається правоосвітній сектор. Цей сектор координує зусилля всіх консультантів в процесі правоосвітньої та правовиховної діяльності.

Найпоширенішими формами діяльності правоосвітнього сектору Юридичної клініки є:

- організація та проведення правоосвітніх та правовиховних лекцій для неповнолітніх;

- організація конференцій, «круглих столів», форумів, семінарів, тренінгів, зустрічей, спрямованих на підвищення рівня правових знань громадян, в тому числі студентів-консультантів та помічників студентів-консультантів Юридичної клініки;
- розробка та поширення правоосвітніх методичних матеріалів, в першу чергу буклетів та пам'яток;
- підтримка правоосвітніх програм та проектів державних та громадських організацій.

В процесі реалізації своїх завдань правоосвітній сектор Юридичної клініки тісно співпрацює з Координаційною радою молодих юристів України при Міністерстві юстиції України.

Правоосвітня діяльність є невід'ємним атрибутом Юридичної клініки і чи не найважливішим її завданням, оскільки Юридична клініка виступає певним правовим посередником між фахівцями права та громадськістю.

Для студентів безкоштовна юридична допомога – це унікальна можливість отримати досвід практичної роботи, перевірити знання, отримані у процесі навчання, встановити контакти, необхідні для подальшої роботи. Для малозабезпечених громадян – це можливість отримання фахової допомоги щодо захисту своїх прав та законних інтересів. Для Університету – це мірило якості навчальних програм, яке вказує на їх сильні та слабкі сторони [2, с. 26 – 28].

Діяльність будь-якої юридичної клініки базується на певних обов'язкових принципах. До них належать:

- безоплатність – оскільки послуги надаються в основному малозабезпеченим верствам населення, вони мають бути безплатними для клієнтів юридичної клініки;
- добровільність – студенти, які працюють у клініці, роблять це абсолютно добровільно. Їхня зацікавленість полягає в бажанні набути певних професійних навичок, а також надати юридичну допомогу особам, які її потребують;
- гуманізм – у юридичній клініці вчать розуміти проблеми своїх клієнтів, ставати небайдужими до їхніх проблем, надавати необхідну допомогу;
- рівноправність – усі студенти, які працюють у клініці, мають однакові, рівні можливості. Кожен має право на висловлення своїх думок, зауважень, пропозицій.

Така діяльність є максимально наближеною до діяльності адвокатів, тому на працівників юридичних клінік повинні поширюватися основні принципи етики, які застосовуються у правозахисній діяльності. До них належать принципи:

- незалежності (максимальна незалежність консультанта та інших співробітників правничої клініки у виконанні своїх прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого протиправного впливу, тиску чи втручання в його діяльність);
- дотримання законності (у своїй діяльності учасник юридичної клініки зобов'язаний дотримуватися вимог чинного законодавства України);
- конфіденційності (дотримання цього принципу є необхідною умовою довірливих відносин між співробітником клініки і клієнтом);
- компетентності та добросовісності (студенти-консультанти мають постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і професійної майстерності, володіти інформацією про наявні зміни в законодавстві).

Також у клініці мають пропагуватися принципи домінантності інтересів клієнта, неприпустимості представництва клієнтів із суперечливими інтересами, поваги до

діяльності юридичних клінік, культури поведінки. Принципи адвокатської етики не можуть повною мірою поширюватися на діяльність юридичних клінік, оскільки їх співробітники, на відміну від адвокатів, не мають спеціального статусу, закріпленого в чинному законодавстві. Однак необхідність дотримання більшості з них не викликає сумнівів [3, с. 51 – 52].

Можна констатувати, що культивування таких принципів у навчальному процесі позитивно впливає на формування високого рівня правової культури студентів-правників, сприяє посиленню правовиховної діяльності у вищому навчальному закладі.

Рівень правової культури майбутнього юриста залежить від рівня формування в нього професійної правосвідомості, формування певних правових цінностей, ідеалів у процесі навчання у вищому навчальному закладі. Саме у процесі навчання засвоюється соціальний досвід, формується емоційно-ціннісне ставлення до дійсності [4, с. 191 – 192].

Правова культура особистості є складовою її загальної культури, проявом гуманістичної спрямованості психіки, свідомого підпорядкування нормам моралі і права. На співробітника юридичної клініки покладається обов'язок у своїй професійній діяльності й у приватному житті дбати про престиж звання співробітника клініки, забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводити себе гідно, стримано, тактовно, зберігати самоконтроль і витримку, при здійсненні своєї професійної діяльності мати пристойний зовнішній вигляд. Умовою формування правової культури молодих спеціалістів є свідоме сприйняття та засвоєння ними правових знань як особистісних цінностей та відображення їх у власній поведінці. Майбутні юристи-професіонали основною метою своєї діяльності мають вважати захист прав і свобод людини, повинні мати спеціалізовані знання діючого законодавства, мати навички його застосування.

Процес формування професійної свідомості та культури юристів відбувається в певному соціальному середовищі, яке так чи інакше здійснює свій вплив на всі процеси, що відбуваються в ньому. Соціальне середовище за своєю структурою дуже складне явище, у якому крім суб'єктів слід розрізняти засоби, форми, методи, принципи діяльності, причинні зв'язки тощо [5, с. 103 – 104].

Юридичну клініку можна розглядати як окреме, специфічне соціальне середовище, яке має конкретний вплив на процес формування професійної свідомості та правової культури її учасників. Зараз кожна юридична клініка приймає власний кодекс етики де обов'язково закріплюються основні принципи діяльності, права й обов'язки, що поширюються на усіх працівників клініки. Можна також зробити висновок, що, встановлюючи певні правила поведінки учасників юридичної клініки, побудовані на принципах моралі та права, тим самим клініки сприяють формуванню правосвідомості та правової культури, а також підвищують рівень правовиховної діяльності.

Отже, як висновок, зазначимо, що у юридичній клініці студенти набувають певних навичок юридичної практики, отримують знання про те, як малозабезпечені люди можуть захистити свої права, спираючись на закон. Вони також безперечно формують у собі певні риси характеру, що визначають їхній рівень правової культури, адже подолати професійну деформацію, високий рівень корупції, правового нігілізму, що існує у правоохоронних органах можна лише шляхом формування високого рівня

правової свідомості і правової поведінки в молодих спеціалістів, які ще не попали під вплив негативних факторів. Високий рівень моральної та професійної культури, сформований у такий спосіб, є необхідним фактором якісного вирішення поставлених перед ними завдань, також обумовлює ефективність функціонування права, стабільність правопорядку та стабільність у багатьох сферах суспільного життя.

Завдяки активізації та стимулюванню розвитку юридичних клінік в Україні підвищуватиметься рівень правовиховної діяльності ВНЗ. Все це сприятиме формуванню високої правової культури і правової свідомості сучасної молоді, яка включатиме в себе не тільки знання права, але і ставлення до правових цінностей, установки на прояв соціально-правової активності, на розвиток готовності не просто слідувати правовим приписам, а активно реалізовувати не тільки свої права і обов'язки, але і відстоювати права інших громадян. Розвиваючись, юридичні клініки здатні більш ефективно забезпечити реалізацію права. Юридичні клініки повинні безперервно вдосконалювати форми, методи своєї діяльності та реагувати на зміни суспільних потреб.

Список літератури:

1. Гончаренко В. Загальна і спеціалізована юридична освіта / В. Гончаренко // Адвокат. – 2002. – № 2 – 3. – С. 3 – 5.
2. Сенчак І. Вплив діяльності юридичних клінік на формування професійного рівня та правової культури молодих спеціалістів / І. Сенчак // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2010. – № 2. – С. 1 – 11.
3. «Юридичні клініки» в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: Посібник / За ред. М. В. Дуліби. – К.: «МП Леся», 2003. – 120 с.
4. Біленчук П. Правова деонтологія / П. Біленчук, С. Сливка; за ред. акад. П. Д. Біленчука. – К.: АТІКА, 1999. – 320 с.
5. Гусарев С. Юридична деонтологія / С. Гусарев, О. Тихомиров. – К.: ВІРА-Р, 1999. – 506 с.
6. Организация и управление в юридической клинике. Опыт практической деятельности в современной России / [Андреечев И.С., Баиева Н.А., Воскобитова Л.А. и др.] – М.: – Дело, 2003. – 304 с.
7. Молібог С. Юридична клініка / С. Молібог, Д. Павленко, Д. Браун – К.: Центр комерційного права. – 2002. – 104 с.
8. Слов В.А. Юридична клініка : навчальний посібник. / В.А. Слов, С.І. Молібог, Д.Г. Павленко. – К.: Школяр. – 2004. – 296 с.
9. Молдован В. В. Юридична клініка: навч. пос. / В. В. Молдован, Р.С. Кацавець. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
10. Гентош Р. Є. Діяльність юридичних клінік у сфері громадського правозахисту: [посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / Р. Є. Гентош, М. В. Дулеба, В. О. Козлов, О. С. Котуха. – Львів, 2003. – С. 5 – 6.

Аксенова О. Н. Правовоспитательное влияние юридических клиник на формирование правовой культуры будущих юристов / О. Н. Аксенова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). – № 2-1. – Ч. 1. – С. 3-9.

В статье рассматриваются методы и принципы деятельности юридических клиник в Украине. Определяется их роль в формировании правовой культуры молодых специалистов-юристов, которые принимали участие в деятельности юридических клиник в течение обучения в высшем учебном заведении

Ключевые слова: правовоспитательная деятельность, правовая культура, правовое образование, юридическая клиника, консультант, бесплатная юридическая помощь, тренинги, интерактивные методики.

**LEGAL AND EDUCATIONAL INFLUENCE OF LEGAL CLINICS ON FORMATION
OF LEGAL CULTURE OF THE FUTURE LAWYERS**

Aksenova O. N.

National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mudryi», Kharkiv, Ukraine

It is shown that legal clinics occupy one of the leading roles among the modern methods of formation of legal culture of future lawyers. It is proved that the legal clinic is the base for the formation of practical skills of students as students consultants taking part in its functioning acquire the skills of professional activity, learn to apply theoretical knowledge in practice, gain experience of work in the legal field, that is a high priority for qualified specialist-lawyer.

Identified and justified the most common forms of activity legal education sector of the clinic: organization and conducting legal education lectures for minors; organization of conferences, roundtables, forums, workshops, trainings, meetings, aimed at increasing the level of legal knowledge of citizens, including students, consultants and assistants of students-consultants legal clinics; development and dissemination of legal education methodical materials; support legal education programs and projects of governmental and public organizations.

Identified and justified binding principles on which to base the activities of the legal clinic: free; voluntary; humanism, equality, dominance of interests of the client, the inadmissibility of representation of clients with conflicting interests, respect for the activities of legal clinics, cultural behavior.

The legal clinic is considered as a separate specific social environment that has a specific impact on the process of formation of professional consciousness and legal culture of the participants. The expediency of his own ethical code for each of the legal clinic, where be fixed basic principles of activity, rights and duties apply to all employees of the clinic.

It concludes that, setting specific rules of conduct for participants of the legal clinic, built on the principles of morality and law, clinics contribute to the formation of legal consciousness and legal culture, as well as increase the level of legal and educational activities.

Key words: legal and educational activities, legal culture, legal education, legal clinic, consultant, free legal assistance, trainings, interactive techniques.

Spisok literaturi:

1. Goncharenko V. Zagalna i spetsializovana yuridichna osvita / V. Goncharenko // Advokat. – 2002. – № 2 – 3. – S. 3 – 5.
2. Senchak I. Vpliv diyalnosti yuridichnih klinik na formuvannya profesijnogo rivnya ta pravovoyi kulturi molodih spetsialistiv / I. Senchak // Chasopis Natsionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Pravo». – 2010. – № 2. – S. 1 – 11.
3. «Yuridichni kliniki» v Ukrayini: rol, zavdannya ta organizatsiyno-pravovi zasadi: Posibnik / Za red. M. V. Dulibi. – K.: «MP Lesya», 2003. – 120 s.
4. Bilenchuk P. Pravova deontologiya / P. Bilenchuk, S. Slivka; za red. akad. P. D. Bilenchuka. – K.: ATIKA, 1999. – 320 s.
5. Gusarev S. Yuridichna deontologiya / S. Gusarev, O. Tihomirov. – K.: VIRA-R, 1999. – 506 s.
6. Organizatsiya i upravlenie v yuridicheskoy klinike. Opyit prakticheskoy deyatel'nosti v sovremennoy Rossii / [Andreechev I. S., Baieva N. A., Voskobitova L. A. i d.r.] – M. – Delo, 2003. – 304 s.
7. Molibog S. Yuridichna klinika / S. Molibog, D. Pavlenko, D. Braun – K.: Tsent' komertsijnogo prava. – 2002. – 104 s.
8. Elov V. A. Yuridichna klinika : navchalniy posibnik. / V. A. Elov, S. I. Molibog, D. G. Pavlenko. – K.: Shkolyar. – 2004. – 296 s.
9. Moldovan V. V. Yuridichna klinika : navch. pos. / V. V. Moldovan, R. S. Katsavets. – K.: Tsent'r uchbovoyi literaturi, 2007. – 224 s.
10. Gentosh R. E. Diyalnist yuridichnih klinik u sferi gromadskogo pravozahistu : [posibnik dlya studentiv yuridichnih spetsialnostey vischih navchalnih zakladiv] / R. E. Gentosh, M. V. Duleba, V. O. Kozlov, O. S. Kotuha. – Lviv, 2003. – C. 5 – 6.